

A KIRÁLYOK KÖNYVÉNEK ÚJRAÍRÁSAI QUMRÁNBAN

TAMÁSI BALÁZS

Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem, Judaisztika Tanszék

Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy vajon a Királyok könyvének recepciója milyen módon történt meg a qumráni közösség irodalmában, továbbá arra, hogy e szentírási könyv i.e. 2-1. századi újraírásainak, parafrázisainak – főként az úgynevezett Sámuel-Királyok apokrifon és az Elisa-apokrifon szövegek – háttérében milyen korabeli eszmék és szerzői indítékok kereshetők. Ehhez a tanulmány első felében rövidebben fogok értekezni a qumráni szentírási könyvekről és a Királyok könyvének qumráni kéziratairól, továbbá a szentírási újraírás problematikájáról beszélek, vizsgálódásom második felében pedig a Királyok könyvének qumráni újraírásaival, a vonatkozó kéziratok szentírási parafrázisaival foglalkozom részletesen.

1. A SZENTÍRÁSI HÁTTERŐL QUMRÁNBAN

A tórai és prófétai könyvek Qumránban fennmaradt kéziratái, amelyek egyben a héber Szentírás legkorábbi példányai, nem egyféle, hanem általában többféle, általunk későbbről ismert szentírási szövegvariánshoz köthetők. Ezek közül az első az ún. maszoréta szöveg, a második a Septuaginta mögött feltételezett korábbi héber szöveg, a továbbiak pedig a szamaritánus változat, valamint a Pesitta mögött feltételezett héber szentírási szövegvariáns. Qumránban tehát nem véglegesen rögzült szentírási szövegekkel és kánonnal van dolgunk, így óvatosnak kell lennünk akkor, amikor különbséget teszünk a szentírási szöveg és annak parafrazeált, vagy újraírt rétege között, továbbá abban az esetben, ha a szentírási könyvek konkrét csoportját kívánjuk meghatározni. Ugyanakkor vannak fogódzóink, mint például az,

hogy az idő előrehaladtával a proto-maszoréta szentírási kéziratok száma növekszik a qumráni könyvtáron belül. Anélkül, hogy a kérdést részletesen tárgyalnánk, azt mindenképpen érdemes érinteni, hogy Qumránban mit tekinthettek „szentírásnak”. Nos, a főként halachikus kérdésekkel foglalkozó és az i.e.1. századra datálható qumráni irat, a 4QMMT - héberül *Miqcat Maászé ha-Torá*, magyarul Néhány megjegyzés a Törvény betartásáról - a Tórára, a Prófétákra és a Dávidnak tulajdonított írásokra, valamint egy a Jubileumok könyvével azonosítható műre hivatkozik.¹ A Próféták és Dávid könyvei terminusok alatt feltehetően olyan műveket is érthettek, amelyek esetleg a későbbi héber szentírási kánonból kimaradtak. Tudomásunk van tehát arról, hogy olyan később kanonikusnak nem tekintett szövegek, mint például a Jubileumok-könyve, közel szentírási tekintéllyel rendelkezett Qumránban. A qumráni barlangokban fennmaradt egyes szentírási szövegek példányszáma is mérvadó lehet az egyes szövegeknek a kisebb létszámú qumráni közösségen és egy nagyobb számú esszénus zsidó vallási irányzaton belüli tekintélyével kapcsolatban. Csak viszonyításképpen, a több mint 220 qumráni szentírási kézirat közül – példányszámuk alapján – az első és második helyezést a Zsoltárok könyve (37 kézirat) és a Deuteronomium könyve (32 kézirat) kapja.² Az elegáns hatodik helyen – a későbbi zsidó és keresztény kánonok szerint nem-szentírásnak tekintett Jubileumok könyve végé.

2. A KIRÁLYOK KÖNYVÉNEK QUMRÁNI KÉZIRATAI

A Királyok könyvének összesen négy kézirata maradt fenn a qumráni barlangokban, ezek közül hárommal foglalkozunk részletesebben. A Királyok könyvének perzsakori újraírása, a Krónikák könyve pedig csak egy példányban, a későbbi maszoréta változattól eltérő szentírási kéziratvariánsban ismert Qumránból. A Királyok könyvének kis példányszáma, a Krónikák egyetlen kézirata – George Brooke szerint – azzal magyarázható, hogy a Makkabeus-felelés után hatalomra kerülő hasmóneusok számára, akik egyébként ideológiai ellenfelei voltak a qumrániaknak, ezek a történelmi jellegű szövegek fontos forrásul szolgáltak uralkodói legitimitásuk megteremtésében, továbbá a hasmóneusokat propagáló Makkabeus-könyvek megírásának mintaszövegei voltak.³

¹ XERAVITS 2008: 105-110, 108.

² ULRICH 2001: 52-53.

³ BROOKE 2007: 40, 42.

A Királyok könyvének elsőként felfedezett, négyes barlangból származó kézirata a 4Q54, más néven 4QKings, az i.e. 1. század közepére datálható. A kéziratból fennmaradt 15 töredék közül 8 töredéket sikerült azonosítani, amelyek az 1Királyok 7. fejezetének 20-21, 25-27, 29-42, 50-51-ik sorait, valamint a 8. fejezet 1-9 és 16-18 sorait tartalmazzák. Az 1Királyok 7. fejezetének salamoni szentély leírását ecsetelő részei maradtak fenn, amelyben a Szentély Hírárm által készített bronzoszlopainak, bronzmedencéjének, üstlábainak és kisebb eszközeinek leírása szerepel. Az 1Királyok 8. fejezetéből a megmaradt töredékeken a frigyláda és a sátor-szentély tárgyainak Dávid városából Szentélybe történő átviteléről olvashatunk. A kézirat első kiadásából kiderül, hogy a 4QKirályok szövege a maszoréta szöveg-hagyományt követi, abban a Septuaginta szerinti hagyomány nem jelenik meg.⁴ Az 5. barlangból származó 5QKirályok három töredéke a kései 2. századra datálható és annak szövege részben a maszoréta, részben a görög szöveg-hagyománynak feleltethető meg. A töredékeken a 1Királyok 1. fejezetének 16-17 és 27-37 veresei maradtak fenn, amely lényegében a dávidi trónutódlás egyik legfontosabb szentírási részletét tartalmazza, jelesül Batseva és Nátán próféta Dávidnál Salamonért folytatott lobbijának jelenetét, továbbá azt a részt, amelyben Cádok főpap és Nátán próféta Salamont királlyá kenik fel. A 6. barlangból származó és az időszámítás előtti kései 2. századra datálható ún. 6QKirályok töredékei a 4-es és 5-ös barlang kéziratával ellentétben nem pergamenen, hanem papiruszon maradtak fenn. A 94 apró töredék közül 17 db azonosítása sikerült, ezeken egy-két soros részletek maradtak fenn az 1Királyok 3., 12. és 22. fejezeteiből, valamint sorok szerepelnek a 2Királyok 5., 6., 7., 8., 9., 10. fejezeteiből. Az egyik töredéken az 1Királyok 3-ból azt a részt olvashatjuk, amikor az Örökkévaló Salamonnak álmában ígéretet tesz, hogy királyként neki adja a legbölcsebb szívet, a legnagyobb gazdagságot és dicsőséget (1Kir. 3:12b-14). A másik töredéken Jeroboám pártütő tette villan fel, amikor Bételben két aranyborjút emel Izraelnek, hogy ne Jeruzsálembé járjon áldozni a nép. Egy újabb töredéken az Elisá-elbeszélés sunemi aszszonyról szóló részlete maradt fenn. Végül egy későbbi töredéken Jehu király Baál-papok ellen csellel végrehajtott mézszárlásának sorai szerepelnek. A 6. barlang töredékei – ahogy azt Jozef Milik a kézirat kiadásakor megjegyezte – több esetben a maszoréta szöveg rövidített verzióját tartalmazzák.⁵

Összegezve tehát, módszertani óvatosságra int minket az a tény, hogy a Királyok könyvének Qumránban fennmaradt szentírási kéziratai és az abból

⁴ Lásd: TREBOLLE-BARRERA 2000: 467.

⁵ TREBOLLE-BARRERA 2000, 467-468.

készült újraírások, vagy parafrázisok közel egyidősek, s azok egyes darabjai a Septuaginta, más töredékei a *Textus Masoreticus* (a későbbi rabbinikus Szentírás) szerinti szövegváltozathoz állnak közelebb. Tekintettel a szövegváltozatok variabilitására felmerülhet a kérdés, hogy mindig különbséget tudunk-e tenni a bázisszöveg és annak újraírásai között?⁶ A Királyok könyvének újraírt és parafrázisált qumráni szövegei ráadásul igen töredékesek, ez megnehezíti a szövegek részletes tartalmi, filológiai és műfaji vizsgálatát. Emiatt leginkább a mű szóhasználata és értelmezhető részletei alapján a megírás, újraírás okaira keressük a választ.

3. A SZENTÍRÁSI ÚJRAÍRÁSOK FOGALMI ÉS MŰFAJI MEGHATÁROZÁSÁRÓL, ANNAK KORLÁTAIRÓL

Azóta, hogy 1961-ben Vermes Géza az „újraírt Biblia” fogalmát bevezette a tudományos köztudatba,⁷ számos tartalmilag és műfajilag korábban ismeretlen qumráni szöveg került kiadásra a qumráni kéziratok hivatalos megjelentetésére létrehozott *Discoveries in the Judean Desert* köteteiben (III–XL).⁸ Emellett, a szentírási kánonok kialakulásával kapcsolatos ismereteink szintén drámaian megváltoztak az elmúlt ötven év qumráni szövegkiadásainak köszönhetően. Mind az „újraírt Biblia, vagy újraírt Szentírás” fogalma, mind jelentése folyamatosan módosul, egyesek azt bizonyos határok között hasznos műfaji meghatározásnak ítélik,⁹ a kutatók másik, kisebbik része megkérdőjelezi annak létjogosultságát.¹⁰ Mégis úgy vélem, Sidney White Crawford szavaival élve, hogy „Vermes definíciója kiinduló pontja maradt bármilyen a témával kapcsolatos tudományos diszkusszióknak”.¹¹ 2011-ben, az újraírt Biblia fogalmának ötven éves jubileuma alkalmából Budapesten rendezett konferencián a tudományos vita középpontjában még mindig e fogalom pontosítása, vagy cáfolata állt. A részletesebben vizsgálni kívánt Sámuel-Királyok apokrifon, még pontosabban annak Királyok-apokrifon részének műfaji meghatározásakor az újraírt Biblia, újraírt szentírási/prófétai szöveg, vagy parabiblikus fogalma felől közelítünk.

⁶ Julio Trebolle a Királyok könyvének qumráni kézirateit a szentírási főbb szöveg hagyományok, az MT és az OG történeti rekonstrukciója szempontjából tartja igazán jelentősnek. Lásd: TREBOLLE 2010: 19–39, 19–20.

⁷ VERMES 1961: 95.

⁸ 1961-ig lényegében a qumráni első barlangból előkerült kéziratokat (1QIsa, 1QapGen, 1QpHab, 1QS, 1QM, 1QH) publikálták a *Discoveries in the Judean Desert* első két kötetében.

⁹ Lásd: BROOKE 2010: 361–386.

¹⁰ Például: BERNSTEIN 2005, CAMPBELL 2005, PETERSEN 2007.

¹¹ CRAWFORD 2008: 3.

A qumráni szövegek műfajával kapcsolatban is bevezetett és tág értelemben használt „parabiblikus” kifejezés több egyúttal pszeudoprofetikus szövegeknek titulált irattal kapcsolatban is használatos, és a kifejezés azok hivatalos publikálásakor a kötetcímben szerepel. A terminus, amelyet a DJD ide vonatkozó köteteiben¹² használtak a kutatók egy úgynevezett „umbrella” elnevezés, amely alá sok minden besorolható. A szerkesztők ezzel egy olyan meghatározást akartak létrehozni, amely alá elférnek a korábban ismeretlen műfajú és tartalmú, gyakran csak töredékes formában fennmaradt szövegek. Ilyen a Sámuel-Királyok apokrifon is, vagy pl. a Jeremiás apokrifon. A terminus eredetileg korábról, 1967-ből Louis Ginsbergtől származik, aki ez alatt egy olyan szöveget ért, amely „parafrazeálja és/vagy kiegészíti a kanonikus Szentírást”, miközben nem idézi, és nem magyarázza azt.¹³ Jó néhány évvel később Armin Lange és Mittmann-Richert a qumráni iratok műfaji meghatározása során a parabiblikus kifejezést így határozza meg:

„A parabiblikus szövegek szerzői – bibliai szövegekre, vagy témákra támaszkodva –, olyan exegetikus-technikákat alkalmaznak, amelynek segítségével választ adnak saját koruk kérdéseire, Isten által Mózesnek, vagy a prófétáknak adott feleletek formájában. Interpretációs erőfeszítéseik eredményeit pedig új művek formájában fogalmazzák meg. Emiatt, a parabiblikus irodalmat nem indokolt pszeudepigráf jelenségként értelmezni.”¹⁴

Az idézett definíció négy igen fontos szempontot fogalmaz meg számunkra a műfajról: a szentírási szöveggel, vagy témákkal való egyértelmű kapcsolatát; annak exegetikai jellegét; az aktualizálás igényének szerepét a művek megírásában; és önálló műként való létjogosultságát.¹⁵ A próféták könyveire vonatkozó szentírási-magyarázatok gazdag kínálatával találkozunk a qumráni iratok között. Ide sorolhatjuk az unikális qumráni exegetikai műfajt, a qumráni pesereket, amelyeket Jesájához és egyes kisprófétákhoz, továbbá eszkatologikus témák mentén összeválogatott szentírási idézetcsoportokhoz készítették. A már parabiblikus kategória részeként értendő másik prófétai exegetikus-típusként értelmezhetőek a prófétai könyvek újraírásai, amelyeket parabiblikus, pszeudoprofetikus, esetenként apokrifon elnevezésekkel illették a kéziratokat publikáló tudósok az elmúlt 70 évben.

Ide indokolt sorolni a korai próféták legterjedelmesebb kéziratát, a Sámuel-Királyok apokrifont. Ne feledjük, hogy a Királyok könyve az ókortól mindmáig – a zsidó hagyomány szerint - a nevíim risoním részét alkotja.

¹² Lásd: ATTRIDGE 1994, BROSHI 1995, BROOKE 1996 és DIMANT 2001.

¹³ Lásd: GINSBERG 1967: 574.

¹⁴ LANGE–MITTMANN-RICHERT 2002, 117–118.

¹⁵ A kérdésről részletesebben lásd: BROOKE 2010: 367–368.

Ebbe a prófétaí újraírásokat tartalmazó csoportba tartozik továbbá az úgynevezett Pszeudo-Ezékiel és Jeremiás apokrifon, továbbá az ún. Pszeudo-Dániel töredékek. A Sámuel-Királyok apokrifon tehát, komplex és általunk kevésbé ismert irodalmi műfajt, exegézis-típust képvisel, elnevezése is emiatt lehet többféle. Egyszerre illelhetjük a tágabban értelmezett parabiblikus névvel, továbbá nevezhetjük álláspontom szerint „újraírt szentírási iratnak”, vagy sorolhatjuk az „újraírt Próféták” kategóriájába.¹⁶ Az utóbbi fogalom meghatározás megalkotása George Brooke-ot dicséri.¹⁷ Mindegyik meghatározás a szöveg egy-egy műfaji aspektusát, illetve a kvázi kánonon belüli helyzet, ahhoz való viszonyát jellemzi.

Az olyan elnevezés a szöveggel kapcsolatban, mint a pszeudo-prófécia, vagy apokrifon azt a retrospektív teológiai és kutatói elképzelést tükrözheti, hogy e művek a megtévesztés céljával születtek és korábbi szentírási szövegek és szerzők tekintélyére pályáztak. Hindy Najman szavaival:

„Ahogy hibás egy szöveget pszeudepigráfnak nevezni, ugyanúgy problematikus, ha Második Szentély korabeli szövegeket az »újraírt Biblia« kifejezéssel jellemezünk. Amikor ilyen szemléletű kutatók találkoznak olyan bibliai és bibliai kívüli szövegekkel, amelyek bibliai narratívák variánsait és kiegészítéseit tartalmazzák, kísértést érezhetnek arra a következtetésre, hogy ezek a szövegek a régebbi autentikus bibliai hagyományok helyére pályáznak. Ehelyett, fel kellene tennünk azt a kérdést magunknak, hogy vajon e szerzők rendelkeztek a szövegről alkotott mai fogalmakkal?”¹⁸

Az eddig említett műfaji és elnevezésbeli szempontok miatt a Királyok könyvének qumráni újraírására a tanulmány további részében az általam legkevésbé problematikusnak vélt Királyok-apokrifon elnevezést használok.

4. QUMRÁNI ÚJRAÍRÁSOK ÉS PARAFRÁZISOK A KIRÁLYOK KÖNYVE ALAPJÁN

A Királyok könyvének qumráni recepciótörténete szempontjából eddig röviden tisztáztuk a szentírási könyvek és a kvázi kánon kérdéskörét Qumránban, továbbá áttekintettük a Királyok könyvének qumráni szentírási kézirateit, valamint a parabiblikus szövegek, szentírási újraírások műfaji meghatározásának nehézségeit tárgyaltuk. Most a Királyok újraírásaiként aposztrofálható kéziratok bemutatása következik, jelzeteik szerint a 4Q382-es, a 4Q481a qumráni iratokról van szó, de nagyon röviden említést teszünk a Sámuel újraírásokat tartalmazó 4Q160-as és iratról is.

¹⁶ Lásd: BROOKE 2000c: 278–285; DIMANT 2001; LANGE és MITTMAN-RICHERT 2002: 117–118.

¹⁷ BROOKE 2000c: 271–301; BROOKE 2000a, BROOKE 2000b

¹⁸ NAJMAN 2003: 7.

A 4Q382-es qumráni iratot para-Kings (Királyok-parafrázis) néven Shaul Olyan publikálta 1994-ben a *Discoveries in the Judean Desert* XIII-ik kötetében.¹⁹ Korábban John Strugnell próbálkozott meg a részleges publikációval, amelyben a *Tehillot ha-Avot* (Atyák imái) elnevezést adta a műnek,²⁰ csak ezt követően születtek meg a mű olyan elnevezései, mint a Királyok-apokrifon, vagy Élijáhu-apokrifon. A Sámuel-Királyok apokrifon elnevezést leginkább Elisha Qimronnak köszönhetjük.²¹ Qimron a Sámuel és Királyok könyvén alapuló apokrifonok egy-egy kéziratában (4Q160 és 4Q382) felfedezett csekélyke szövegbéli átfedés alapján egy közös műről beszél.

E hipotézissel kapcsolatban számos aggály merülhet fel bennünk, ha a téma szerteágazó volta miatt egyebet nem említünk, mint hogy a két töredék kora jelentősen eltér, a kifejezésbéli átfedések száma (8 kifejezés) százalékosan rendkívül alacsony. Hasonló jelenséggént vetődtek fel egy másik qumráni szövegrekonstrukció nehézségei, amikor Monica Brady a qumráni Jeremiás-Ezékiel apokrifon mű létezésének hipotézisét dolgozta ki a 2000-es években.²² Nem tagadható, hogy a két újraírt és parafrázisált próféta szöveg számos ponton osztozik a kései második szentély korabeli próféta exegézis eszmeiségében, és prófétaalakjaik, a nekik tulajdonított „prófécia-ák” ennek mentén össze-össze mosódnak, mégsem igazolható a két szöveg kéziratának összetartozása paleográfiai bizonyítékok híján, csak tematikus és lexikális alapon. Komoly probléma még az általunk vizsgált művekkel, a Sámuel-apokrifonnal és a Királyok-apokrifonnal kapcsolatban, hogy rendkívüli töredékességük miatt egyik szöveg rekonstrukciója sem lehetséges bizonyosan. Helyesebbnek tartom éppen emiatt a kéziratnani szempontból összetartozó és emiatt egy műnek megalapozottabban feltételezhető 4Q382-es kézirat-töredékek mögött álló egyetlen műről, a Királyok-apokrifonról beszélni. Az e műre irányuló soron következő szövegelemzésben az Ariel Feldman által – egyébként – Sámuel-Királyok apokrifonként publikált legfrissebb szövegkiadást veszem alapul.²³

Az ún. Királyok-apokrifon, kevésbé prózai nevén 4Q382-es töredék, összesen 152 darab paleográfiai alapon összetartozó papirusztöredékből áll. Ezek közül 10 töredéken olvashatók az Élijáhu-Elisá narratíva – ismertebb nevén az Illés-Elizeus-elbeszélés – szentírási epizódjainak kivonatolt és

¹⁹ OLYAN 1994: 363-416.

²⁰ TOV 2002: 63. (Lásd: FELDMAN 2015: 55.)

²¹ FELDMAN 2015: 56, 233 n.

²² Lásd: BRADY 2005; az elmélethez lásd: Monica Brady: *Prophetic Traditions at Qumran : A Study of 4Q383-391*. Ph. D. Dissertation. Notre Dam: University of Notre Dame, 2000.

²³ FELDMAN 2015: 54-144.

parafrazeált részletei.²⁴ A mű további 6 töredékén deuteronomiumi és próféta hangvételű beszédek hiányos sorai szerepelnek,²⁵ újabb 13 töredéken főként költői, liturgikus szövegek, imák és deuteronomiumi stílusú szövegek ismeretlen szerzőségű szövegfoszlányai maradtak fenn.²⁶ Ez alól kivételt képez a 46-os töredék (4-5), amely egy Hizkijáhu (Ezékias) királynak tulajdonított imaszöveg. Végül a mű végén egy eszkatologikus hangvételű töredék is felfedezhető. Jelen tanulmány terjedelmi korlátjai miatt csak röviden pillanthatunk bele e töredékek tartalmi és filológiai hététerébe.

A 4Q382-ben az 1. és 3. töredékek szövege az 1Kir 18-19-en alapszik és azok Ovádja és Élijáhu találkozásának történetét parafrazeálják. A szentírási elbeszélés szerint Ovádja elrejt 50 prófétát, a töredéken a szentírási részlethez képest Áháb mellett Izebel neve is szerepel az „Ovádja félelme” kifejezés kapcsán. A hiányos kézirat-töredéken szereplő további szavak az 1Kir 20.2, 13, 21.1 szentírási sorokkal mutatnak párhuzamot, ugyanakkor szentírási újraírásként való értelmezésük problematikus. A 9. töredékben Élijáhu és Elisá próféta elbeszélése szerepel, amely a 2Kir 2:3-4-en alapszik és szintén rendkívül töredékes. Az IMIT-féle fordítás tolmácsolásában így hangzik a szentírási részlet: „És kimentek a prófétafiak, kik Bét-Élben voltak, Elisához és szóltak hozzá: Tudod-e, hogy ma el akarja venni az Örökkévaló a te uradat fejedről? Mondta: Én is tudom, hallgassatok! És mondta neki Élijáhu: Elisá, maradj csak itt, mert az Örökkévaló Jerikóba küldött engem. Mondta: Él az Örökkévaló és lelked életére nem hagylak el. Oda mentek tehát Jerichóba.”²⁷ A 4Q382 9 hiányos sorai így hangzanak: 1/[f]öld[...] 2/[...] a törvényhozó, hogy[...] 3/[...] és Hobab és Mattanja szolgáltak 4/[földre borulta]k és szolgáltak az égi seregeknek[...] 5/[vajon tu]dod-e, hogy ma az Úr elveszi a [...] t 6/Élijáhu így szólt Elisához: „Maradj itt!” 219 7/[és lel]kedre, nem hagylak el téged[...] 8/[a próféta-fiak, a]kik Jerikóban voltak, 9/[...] a ti nyelvetek [...] 10/[...] mindenki, aki leszáll él[ve a Seolba].²⁸ Az 5. és 9. töredék olyan bétéli prófétafiak neveit tartalmazzák, amelyek mind a MT, mind a LXX és más ókori szentírásfordításokból hiányoznak. A második szentély korabeli és későbbi zsidó szerzők intenzív érdeklődést mutattak Élijáhu próféta elragadtatásának története iránt, ez jelenik meg az apokrifonban is, amikor a 9-es töredék 10-es sorában egy csendes helyre száll alá Élijáhu.

²⁴ Lásd: FELDMAN 2015: 54. (frgs. 1+3, 2, 4, 5, 6, 9, 11, 30, 47)

²⁵ frgs. 12, 13, 15 1-4, 23, 44, 131; lásd: FELDMAN 2015: 70-75, 93, 126.

²⁶ frgs. 7, 16, 25, 37, 40, 47, 49, 50, 104 ii, 111, 114, 115, 127; lásd: FELDMAN 2015: 62, 75, 79, 90, 96, 98, 100, 108, 117, 119, 120, 124.

²⁷ SZENTÍRÁS 1900: 290.

²⁸ FELDMAN 2015: 64-65., FRÖHLICH 2000: 219.

A 11. és 15. fragmentum érdekessége, hogy amint máshol, úgy itt is a LXX-hoz hasonló olvasat és szóhasználat jelenik meg, a tetragrammaton helyett többször a másik istennév, az Elohim szerepel. A további töredékekben könyörgések, bűnbánat, az újasszír vagy újbabiloni invázióra utaló sorok és a megmenekülők, a dicsőség koronája, Izrael kifejezések szerepelnek. A 31. töredék egy fontos eszkatológikus szövegrész, amelyben a következő sorok szereplenek: „hogy azokat a föld minden népének kezébe szolgáltatassa” (2. sor), „...végül egy csodatevő fog támadni Izraelben...” (3. sor), „a világ mind a négy égtája felé ők fognak lakozni” (4. sor), és a prófétákra történő utalás szerepel (5. sor).²⁹ Ez a szövegrész minden valószínűség szerint Jákob törzseinek összegyűjtésére, egy messiási korra, Élijáhu eljövételére utalhat.

A 46. töredék fordítása ekképp szól: „megengeded számomra, hogy viszszerzem erőm... a Te népedtől... egy ima és könyörgés szavai ...Jehezkija³⁰ Júda királya”. Ez a részlet a 2Királyok 20:2-ben és a Jesájá (Izajás) 38:2-ben található motívumra utal, amelyben Hizkijáhu, azaz Ezékiás király saját gyógyulásáért elmondott könyörgése és annak égi meghallgatása szerepel. A qumráni szövegben feltételezhetően egy a király által népéért elmondott imára utalnak.

Ezzel szemben a 49. töredéken a következő negatív hangvételű kifejezések szerepelnek: véték, bűn, senkinek nincs belátása, ítélet, szegény, dicséltenség, ...és nem fogok könyörögni értetek. Majd számos olvashatatlan töredék után felüdülést jelent a 104-ik töredék, amely 8-9 kifejezés erejéig egybeesik a 4Q160-as töredék kéziratával, amely úgy is ismert, mint Sámuel-látomása.³¹ Többek között emiatt gondolja, Qimron, és bizonyos fenntartásokkal Feldman, hogy egy Sámuel-Királyok apokrifonról lehet szó. A 104. töredék deuteronomiumi hangvétele egyébként az egész második szentély korabeli zsidó irodalomra jellemző. Izrael távoli és közelebbi múltjának alakjai a második szentély korabeli irodalomban mózesivé válnak, az újraírt próféciaák – mint például a Jubileumok könyve, vagy a qumráni Templomtekercs - a mózesi diskurzus szellemében deuteronomiumi motívumokkal telnek meg, ahogy Hindy Najman megírta *Seconding Sinai* című – számomra mindenképpen - korszakalkotó könyvében.³² Ennek megfelelően a szóban forgó Királyok-apokrifon 104-es töredékének témái ennek jegyében a következők: örök szövetség, Izrael bűnei, a megbocsátás, atya és fia, mint Isten és Izrael. Ennek érzékeltetésére Fröhlich Ida fordításában idézzük meg a töredék vonatkozó sorait:³³

²⁹ FELDMAN 2015: 84. alapján a szerző fordítása.

³⁰ Közkeletűbb nevein: Hizkijáhu, vagy Ezékiás

³¹ Lásd: FRÖHLICH 2000: 217.

³² Lásd: NAJMAN 2003: 16-69.

³³ FELDMAN 2018: 108-109; FRÖHLICH 2000: 220.

Az igaz királyok és *tehillot*/imák (vagy dicsőítések) közti eszmei kapcsolat gondolatmenetébe illeszthető a qumráni Menasse-imája (4Q381), amely a 2Krn. 33:11–20-szal összhangban a Királyok könyvéhez képest egy kevésbé negatív, inkább megtérő és jóútra térő Menasse alakját feltételezi. A Királyok-apokrifon Élijáhu-Elisá elbeszélései leginkább keretként szolgálhattak a szerző második szentély korabeli tanításának, feltehetően az Élijáhu és Elisá nevében írt eszkatologikus tanításnak, és Izrael uralkodóinak – Dávidtól Menasséig – tulajdonított imák és a könyörgések pozitív példaként való állításának.

KONKLÚZIÓ

A Királyok-apokrifonban a szentírási bázisszöveg szisztematikus újraírásait a szöveg töredékessége miatt részben, illetve korlátozottan tanulmányozhattuk, mégis a megvizsgált pár szavas, vagy néhány soros parafrázisok alapján, továbbá az eszkatologikus, deuteronomisztikus tartalmú szövegbetoldásokból kirajzolódott számunkra az újraírás jellege és eszmei célzata. Újra feltehetjük vizsgálódásunk végén a kérdést, mégis mi lehetett a Királyok könyve újraírásainak a célja? A válasz kapcsán érdekes megfigyelni, hogy a qumráni prófétai exegézisben, amelybe egyértelműen beleértjük a Királyokra vonatkozó ilyen irodalmi tevékenységet, peserek (azaz szisztematikus magyarázatok) csak Jesajához és a kisprófétákhoz készültek, ezzel szemben a babiloni fogsághoz köthető prófétákat, azaz Jeremiást, Ezékielt és Dánielt a szentírási újraírások műfaja jellemzi. Ez utóbbi állítás igaz a korai próféták közül Sámuel könyvére és a Királyok könyvére. A tanulmányban vizsgált prófétai újraírások alapján tehát világossá vált, hogy a qumráni közösség szerzőit, eszmevilágának formálóját nem maga a történelem, vagy Izrael királyságának története érdekli, hanem saját eszkatológikusnak vélt korszakuk perspektívájából – speciális exegetikai műfajok formájában - aktualizálnak és láttatnak minden eseményt. Ennek jegyében a korai próféták közül, Sámuelhez és a Királyok korai prófétai hagyományához is ilyen célzattal és módon közelítenek. A parafrázisok, az újraírások szerzői az általunk vizsgált qumráni töredékekben a királyokra és korai prófétai szereplőkre oly módon fókuszálnak, hogy azokat a korabeli olvasó számára aktualizált tanítással ruházzák fel. E tanítás esszenciája – az apróbb parafrázisok, aggadikus, vagy midrás-jellegű kiegészítéseken túl – az eszkatologia erősödő eszméje és az ima növekvő szerepe az i.e. 2-1. századi vallási kultuszban.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- ATTRIDGE 1994 Attridge, Harold et al. (szerk.), VanderKam J. (közr.): *Parabiblical Texts, Part 1. DJD XIII: Qumran Cave 4, VIII.*, Oxford: Clarendon, 1994.
- BERNSTEIN 2005 Bernstein, Moshe J.: „Rewritten Bible”: A Generic Category which has outlived its Usefulness?” *Textus* 22 (2005), 169–196.
- BRADY 2005 Brady, Monica: „Biblical Interpretation in the „Pseudo-Ezekiel” Fragments (4Q383-391) from Cave Four”, In: Matthias Henze (szerk.): *Biblical Interpretation at Qumran Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature*. Grand Rapids: Eerdmans, 2005, 88–109.
- BROOKE 2010 Brooke, George J.: „Genre, Theory, Rewritten Bible and Peshet”, In: *Dead Sea Discoveries* 17 (2010), 361–386.
- BROOKE 2007 Brooke, George J.: „The Books of Chronicles and the Scrolls from Qumran”, In: Rezetko, Robert – Lim, Timothy H. – Aucker, W. Brian (szerk.): *Reflection and Refraction: Studies in Biblical Historiography in Honour of A. Graeme Auld (Supplements to Vetus Testamentum 113)*. Leiden: Brill, 2007, 35-48.
- BROOKE 2006 Brooke, George J.: „Prophecy and Prophets in the Dead Sea Scrolls: Looking Backwards and Forwards”, In: Floyd, Michael H., Haak, R. D., (szerk.): *Prophets, Prophecy, and Prophetic Texts in Second Temple Judaism (LHB/OTS 427)*. London: T&T Clark, 2006, 151-165.
- BROOKE 2000a Brooke, George J.: „Prophecy”, In: Lawrence H. Schiffman and James C. VanderKam (szerk.): *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vols. New York: Oxford University Press, 2000, 2: 694-700.
- BROOKE 2000b Brooke, George J.: „Rewritten Bible”, In: Lawrence H. Schiffman and James C. VanderKam (szerk.): *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vols. New York: Oxford University Press, 2000, 2: 777-781.
- BROOKE 2000c Brooke, George J.: „Parabiblical Prophetic Narratives”, In: Lawrence H. Schiffman and James C. VanderKam (szerk.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vols. New York: Oxford University Press, 2000, 1. 271–301.
- BROOKE 1996 Brooke, George J. et al. (szerk.): Vanderkam J. (közr.): *Parabiblical Texts, Part 3. DJD XXII: Qumran Cave 4. XVII.* Oxford: Clarendon, 1996.

- BROSHI 1995 Broshi, Magen, et al. (szerk.): Vanderkam J. (közr.): *Parabiblical Texts, Part 2. DJD XIX: Qumran Cave 4. XIV.* Oxford: Clarendon, 1995.
- CAMPBELL 2005 Campbell, Jonathan G.: „„Rewritten Bible” and „Parabiblical Texts”: A Terminological and Ideological Critique”, In: Campbell, Jonathan G., Lyons, William John, Pietersen, Lloyd K. (szerk.): *New Directions in Qumran Studies: Proceedings of the Bristol Colloquium on the Dead Sea Scrolls, 8-10 September 2003* (Library of Second Temple Studies 52.). London: T&T Clark International, 2005, 43-68.
- CRAWFORD 2008 Crawford, Sidnie White, *Rewriting Scripture in Second Temple Times*, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids: Eerdmans, 2008.
- DIMANT 2001 Dimant, Devorah (szerk. és ford.): *Qumran Cave 4, XXI: Parabiblical Texts, Part 4: Pseudo-Prophetic Texts (DJD XXX)*, Oxford: Clarendon, 2001.
- FRÖHLICH 2000 Fröhlich Ida (ford.): *A qumráni szövegek magyarul, Piliscsaba – Budapest: PPKE – Szent István Társulat, 2000.*
- FELDMAN 2015 Feldman, Ariel: *The Dead Sea Scrolls Rewriting Samuel and Kings: Texts and Commentary (BZAW 469)*. Berlin: Walter De Gruyter, 2015.
- GINSBERG 1967 Ginsberg, H. L.: Review of Joseph A. Fitzmyer, *The Genesis Apocryphon of Qumran Cave 1: A Commentary*, *Theological Studies* 28 (1967).
- LANGE – MITTMANN - RICHERT 2002 Lange, Armin and Mittmann-Richert, Ulrike: „Annotated List of the Texts from the Judean Desert Classified by Content and Genre”, In: Tov, Emanuel (szerk.): *The Text from the Judaean Desert: Indices and an Introduction to the Discoveries in the Judaean Desert Series, DJD XXXIX*, Oxford: Clarendon, 2002, 115–164.
- NAJMAN 2003 Najman, Hindy, *Seconding Sinai: The Development of Mosaic Discourse in Second Temple Judaism* (Journal for the Study of Judaism Supplement Series 77), Leiden: Brill, 2003.
- OLYAN 1994 Olyan, Shaul: „382. 4Qpap paraKings et al. (Pls. XXXVIII-XLI)”, In: ATTRIDGE 1994 Attridge, Harold et al. (szerk.), VanderKam J. (közr.): *Parabiblical Texts, Part 1. DJD XIII: Qumran Cave 4, VIII.*, Oxford: Clarendon, 1994, 363-416.
- PETERSEN 2007 Klostergaard, Petersen, Anders: „Rewritten Bible as a Borderline Phenomenon: Genre, Textual Strategy, or Canonical

- Anachronism?”, In: Hilhorst, Anthony, Puech, Émile, Tigchelaar, Eibert J. C. (szerk.): *Flores Florentino: Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino García Martínez*. Ed. by (Supplements to the Journal for the Study of Judaism 122), Leiden: Brill, 2007, 285-306.
- SZENTÍRÁS 1900 Szentírás. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Második kötet. Az első próféták. Józsuá, Bírák, Sámuel, Királyok. Budapest: IMIT, Lampel R., 1900.
- TOV 2002 Tov, Emanuel et al. (szerk.), *The Text from the Judaean Desert: Indices and an Introduction to the Discoveries in the Judaean Desert Series, DJD XXXIX*; Oxford: Clarendon, 2002.
- TREBOLLE 2010 Trebolle, Julio: „Qumran Fragments of the Books of Kings”, In: Lemaire, André – Halpern, Baruch (szerk.): *The Books of Kings: Sources, Composition, Historiography and Reception (Supplements to Vetus Testamentum 129)*. Leiden: Brill, 2010, 19-39.
- TREBOLLE - BARRERA 2000 Trebolle - Barrera, Julio: „Kings, First and Second Books of”, In: Lawrence H. Schiffman and James C. VanderKam (szerk.), *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vols. New York: Oxford University Press, 2000, 467-468.
- TREBOLLE - BARRERA 1996 Trebolle – Barrera, Julio: „4Q481a. 4QApocryphe d'Élisée”, In: BROOKE 1996 Brooke, George J. et al. (szerk.): Vanderkam J. (közr.): *Parabiblical Texts, Part 3. DJD XXII: Qumran Cave 4. XVII*. Oxford: Clarendon, 1996. 305-309.
- ULRICH 2001 Ulrich, Eugene: „The Bible in the Making: The Scriptures Found at Qumran”, In: Flint, Peter W. (szerk.): *The Bible at Qumran: Text, Shape, and Interpretation*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 2001, 51-66.
- VERMES 1961 Vermes, Géza: *Scripture and Tradition in Judaism: Haggadic Studies*, (Studia Post-Biblica 4), Leiden: Brill, 1961.
- XERAVITS 2008 Xeravits Géza: *Könyvtár a pusztában: bevezetés a holt-tengeri tekercsek nem-bibliai irodalmába (Deuterocanonica. Subsidia 1, Bevezetések)*. Pápa: Pápai Református Teológiai Akadémia; Budapest: L'Harmattan, 2008.

